

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПРИНЦИП ПЕРЕКЛАДУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Стаття присвячена лінгвістичному процесу перекладу, а саме його перевагам та недолікам. Систематизовано різні точки зору на проблему лінгвістичного принципу перекладу з урахуванням сучасних наукових підходів до зазначеного процесу. Висвітлено лінгвістичну модель, що являє собою послідовні перетворення тексту оригіналу в текст перекладу, за рахунок чого досягається адекватний варіант відтворення тексту мовою перекладу.

Ключові слова: лінгвістичний переклад; еквівалентність; модель перекладу; адекватність; лінгвістика; перекладацькі трансформації.

Переклад – це складний і багатогранний вид людської діяльності. Хоча зазвичай говорять про перетворення «з однієї мови на іншу», але, насправді, в процесі перекладу відбувається не просто заміна однієї мови іншою. У перекладі стикаються різні культури, особистості, склади мислення, літератури, епохи, рівні розвитку, різні традиції та установки. Перекладом цікавляться культурологи, етнографи, психологи, історики, літературознавці. Різні сторони перекладацької діяльності можуть бути об'єктом вивчення в межах відповідних наук.

Незважаючи на те, що перекладознавча наука порівняно молода, існує багато теоретичних праць в галузі перекладу і доступні для ознайомлення.

Процес перекладу тексту з однієї мови на іншу має різноманітний і неоднозначний характер, пов'язаний з безліччю назв компонентів. Можливо, саме багатомірністю цього процесу обумовлені розбіжності у визначеннях, які даються різними авторами і відображають його різні сторони.

У центрі деяких з них стоїть перекладне повідомлення, текстовий матеріал: «найближчий природний еквівалент мовою оригіналу» [8: 166], «заміна текстового матеріалу на одній мові текстовим матеріалом на іншій мові» [7: 5].

В інших визначеннях акцент робиться на процесуальну сторону перекладу [1] або на відмінностях перекладу від інших видів мовного посередництва [6; 4]

Порівнюючи традиційний переклад з оригіналом, можна побачити, що вони відрізняються один від одного і за змістом, і за формою, і за – як прийнято вважати деякими перекладознавцями сучасності й минулого, починаючи з англійця А. Тайтлера кінця XVIII ст. – тим враженням, яке породжують вони у читача [9]. І хоча багато практиків перекладу і навіть деякі з його теоретиків часто-густо звертали увагу своїх сучасників на об'єктивну неможливість зберегти загальну специфіку оригіналу для іншомовного читача, творчий перекладознавчий процес у галузі його лінгвістичної практики й мовознавчої теорії йшов безупинно вперед. Саме тому між теорією та практикою лінгвістичного

перекладу, на думку Науменка А. М., давно вже виникла глибока й широка прірва: теоретики аргументовано вказують на можливість збереження оригіналу для іншомовного читача, а практики перекладу наочно показують, що точно перекласти неможливо практично нічого [3: 56].

Лінгвістичний принцип перекладу, перш за все, припускає відтворення формальної структури оригіналу. Однак проголошення лінгвістичного принципу основним може призвести до надмірного формалізму в перекладі тексту оригіналу. В мовному відношенні це точний переклад (коли детально відтворюються чужі мовні форми, відбувається стилізація за законами іноземної мови), але в художньому відношенні – слабкий. У тих випадках, коли синтаксична структура може бути і в тексті перекладу виражена аналогічними засобами, дослівний переклад може розглядатися як остаточний варіант без подальшої літературної обробки. Проте, збіг синтаксичних засобів у двох мовах зустрічається порівняно рідко, частіше за все при дослівному відтворенні тексту виникає те чи інше порушення синтаксичних норм мови перекладу. У таких випадках відбувається розбіжність між змістом і формою: думка автора зрозуміла, але форма її вираження чужа. Дослівний переклад не завжди відтворює емоційний ефект першотвору, отже, точність і художність виявляються в постійному протиріччі одне з одним. Дотримання мовних законів обов'язково як для оригіналу, так і для перекладу. Але художній переклад – це аж ніяк не вишукування тільки лише мовних співвідношень.

«У кожної епохи, – писав К. Чуковський, – є свій стиль, і неприпустимо, щоб у повісті, яка написана в тридцятих роках минулого століття, зустрічалися такі типові слова декадентських дев'яностих років, як *настрої, переживання, пошуки, надлюдина...* У перекладі урочистих віршів, звернених до Психеї, недоречно слівце *сестричка* ... Назвати Психею сестричкою – це все одно, що назвати Прометея братиком, а Юнону – матусею» [3: 43].

Специфіка синтаксичних структур, особливості тропів – все це має конкретну прив'язку до епохи. Але названі особливості передають час лише опосередковано, адже в першу чергу вони пов'язані з особливостями літературних традицій того часу, літературним напрямком і жанровою приналежністю.

Таким чином лінгвістичний переклад треба назвати мікроперекладом, який дійсно може бути точним, якщо мати на увазі той випадок, коли лексема вказує на один денотат (річ або явище, яке номінується словом), який, до речі, навіть у цьому випадку може мати зовсім різний обсяг значення у мові оригіналу та мові перекладу. Але, крім того, семантична структура слова значно багатша й складніша: крім денотативної сфери, вона має ще і конотативну (додаткове переносне значення), і контекстуальну (додаткове можливе значення в конкретному тексті), і авторську (суб'єктивне наділення слова значенням, яке відсутнє в попередніх трьох сферах), які частіше за все залишаються поза межами лінгвістичного перекладу.

Як справедливо зазначає Науменко А. М., саме тому потрібний зовсім інший підхід до перекладу: філософський, концептуальний, національно забарвлений, тобто макропереклад, щоб передати не форму, не зміст, не враження і т. ін., а прагматику оригіналу, тобто задум творця, його концепцію [3: 70]. Багато перекладознавців йшло завжди саме цим шляхом (достатньо згадати хоча б римського Ціцерона з I ст. до н. е. з його максимією перекладати не слово, а думку), а найвеличніші з них, відмовляючись сприймати термін «адекватний переклад» як переклад точний, вводили нові за формою і трохи нові за змістом терміни: *еквівалентний, динамічний, функціональний* тощо і пропонували нові моделі (принципи) перекладу [3: 75].

Процес перекладу взагалі треба оцінювати сьогодні принципово по-новому. Перш за все потрібно звернути не просто більш пильну увагу, а взагалі увагу на оригінал і прийняти за основу, що його зміст та форма втілюють якийсь задум (філософський, соціальний, буденний, психологічний тощо), якусь загальнолюдську прагматику, якусь світоглядну концепцію в тому сенсі, в якому її розуміє багато мистецтво-знавців, котрі стверджують, що зміст певного художнього твору ніколи не можна передати іншими засобами, крім тих, які вже використав його творець [2].

Так, коли американського письменника середини ХХ-го сторіччя, лауреата світової Нобелівської премії з літератури Е. Хемінгуей якось запитали, що він бажав сказати своїм найвідомішим оповіданням «Старий та море», то він не без гумористично-естетичного підтексту відповів, що художній твір не можливо розглядати як паляницю з родзинкою, де остання втілює основний зміст, і що художній твір і є те, що в ньому розповідається [6]. А коли – майже за сто років до Хемінгуей – всесвітньовідомого російського генія красної словесності Л. Н. Толстого запитали, про що йдеться в його романі «Анна Кареніна», то він сказав, що для об'єктивної відповіді йому треба повністю прочитувати цей роман.

Подібні твердження наштовхують на роздуми про вагомість категорії «концепція» для суті й функціонування перекладу й перекладознавства. Необхідність

змістовно іншого, ніж до тепер, аналізу цієї категорії зумовлена самою історією теорії та практики перекладу [3: 160]. Звісно, що про неминучість суттєвих втрат у перекладі красномовно свідчать теоретичні праці як перекладознавчого, так і спорідненого характеру не тільки останніх років, а й давно минулих часів: В. Гумбольдта у Німеччині початку 19 ст., Е. Сепіра у США 1930-х років, Р. О. Будагова в Росії 1970-х, Н. Кімури в Японії 1990-х та ін. В одній Україні останніх років можна навести прізвища десятків дослідників нової формації, які вважають руйнуючі оригінал втрати під час лінгвістичного перекладу об'єктивно неминучими. Це В. І. Говердовський, В. В. Мірошніченко, А. Е. Левицький, В. П. Андрієнко.

Про об'єктивну неминучість втрат суттєвих якостей оригіналу при їхньому лінгвістичному перекладі свідчать і теоретичні положення методологічно споріднених наук. Так, видатний російський теоретик літератури Л. І. Тимофеев вказував, як і до нього В. М. Жирмунській, на те, що слово у тексті є «самостійною одиницею розповіді», а це практично означає, що порушення у перекладі однієї текстової одиниці може призвести до зміни сенсу всього оригіналу. Про перекручення змісту оригіналу через граматичну невідповідність перекладу яскраво і аргументовано писав Р. Якобсон [3: 41].

Таким чином, якщо «концепцію» визначити кінцевою метою та головним засобом процесу перекладу, то можна сформулювати новий підхід до нього як до перекладу концептуального. Для нього, зрозуміло, важливо, щоб кінцевий здобуток відповідав нормам мови перекладу, щоб його (кінцевого здобутку) лінгвістичні особливості співпадали з їх еквівалентами в оригіналі, щоб екстралінгвістичні явища початкового тексту були достоту перенесеними до перекладу тощо. Все це важливо для концептуального перекладу, але, однак, є другорядним, бо вирішальну роль тут відіграє збереження концепції. Якщо вона збережена, то читач має справжній, тобто точний переклад, якщо ж ні – тоді перед ним лежить лише суб'єктивна лінгвістична обробка оригіналу, цебто новий, самостійний, твір на той же сюжет.

Отже, процес перекладу тексту з однієї мови на іншу має різноманітний і неоднозначний характер, пов'язаний з безліччю назв компонентів і саме багатомірністю цього процесу обумовлені розбіжності у визначеннях, які даються різними авторами і відображають його різні сторони. Лінгвістична модель перекладацького процесу представляє його у вигляді ряду послідовних перетворень тексту оригіналу в текст перекладу, за допомогою яких теоретично може бути досягнутий бажаний результат.

В даний час переклад прийнято розглядати не тільки в лінгвістичному аспекті. В перекладознавстві виникла потреба у воскресінні принципу антропологізму, який дозволяє по-новому осмислити предмет цієї науки. На основі принципу антропологізму переклад можна представити як процес, що характеризується високим ступенем свободи перекладача.

У найзагальнішому значенні антропологізм є такою перекладацькою концепцією, яка розглядає людину (перекладача) як основну категорію цього процесу. При цьому початковий текст (оригінал) можна вважати

лише частиною єдиного наукового процесу, в якому автор і перекладач взаємодіють один з одним.

Найбільшу складність для перекладача представляє виявлення концептуальної структури початкового тексту, заснованої на логічних відносинах, і її адекватна передача в тексті перекладу. Тому він повинен покладатися на свою здатність пристосовуватися до нового знання. Отже, перекладацька діяльність є адаптивною.

Адаптація, заснована на особистому втручанні перекладача в нові концептуальні схеми, є творчим

актом. Перекладач вимушений постійно збагачувати і оживляти свою концептуальну систему, засвоювати новий науковий досвід. Все це ознаки інтелектуальної особистості. З другого боку, перекладачу потрібні навички розпізнавання й ідентифікації досліджуваного автором об'єкту або явища. Помилки в цьому плані цілком залежать від «людського чинника», тобто від розумових здібностей перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. – М. : Международные отношения, 1975. – С. 240.
2. Боров Ю. Б. Природа и структура метода литературоведения // Методология современного литературоведения. – М., 1978. – С. 63.
3. Науменко А. М. Концептуальний переклад : [монографія] / А. М. Науменко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 420 с.
4. Рецкер Я. І. Про закономірні відповідності при перекладі на рідну мову // Питання теорії і методики навчального процесу. – М., 1950. – С. 156–184.
5. Федоров А. В. Особистість перекладача // Література та переклад: проблеми теорії. Міжнародна зустріч вчених і письменників. – М. : Прогрес, 1992. – С. 375–385.
6. Хемингуэй Э. Избранные произведения в 2-х томах. – Том 2. – М., 1959. – 652 с.
7. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. – Oxford Univ. Press. – 1965. – P. 103.
8. The theory and practice of translation / A. Nida and Charles R. Taber. – 1969. – P. 216.
9. Tytler A. F. Essay on the principles of translation. – London, 1791. – P. 16.

Л. А. Гончаренко,

Черноморский государственный университет имени Петра Могили, г. Николаев, Украина

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП ПЕРЕВОДА: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Статья посвящена лингвистическому процессу перевода, а именно его положительным и отрицательным сторонам. Систематизированы разные взгляды на проблему лингвистического принципа перевода с учетом современных научных подходов. Освещена лингвистическая модель перевода, которая представляет собой последовательность преобразования текста оригинала в текст перевода, за счет чего достигается адекватный вариант.

Ключевые слова: лингвистический перевод; эквивалентность; модель перевода; адекватность; лингвистика; переводческие трансформации.

L. O. Honcharenko,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

LINGUISTIC METHODS OF TRANSLATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

The article is dedicated to the research of the linguistic method of translation, its advantages and disadvantages. It is stated the importance of the given method in the development of modern types of translation, as well as the importance of translation transformations in the forming of successful and adequate translation. Therefore, the best way to characterize the process of translation is by looking at it as the joint functioning of two languages. The linguistic models of the process of translation contribute to a better understanding of this complex process. The deeper the translator delves into the comprehension of the source language text, the more likely he/she is to reject target language options previously regarded appropriate. The translator constantly moves between the two languages, constantly exploring the relationship of the source language and the target language signs to each other and to reality.

Keywords: linguistic translation; equivalency; model of translation; adequate translation; linguistics; translation transformations.